

Studiu introductiv

La începutul secolului al XX-lea, relațiile internaționale din sud-estul Europei au căpătat noi elemente de complexitate. Austro-Ungaria declanșase încă din 1906 un adevărat război vamal împotriva Serbiei, condusă de dinastia Karagheorghevici, război care avea să dureze până în 1911, și hotărâse să anihileze „cuibul revoluționar sârb” prin anexarea Bosniei-Herzegovina (regiunea pe care o administra conform hotărârii Congresului de Pace de la Berlin din 1878). Austro-Ungaria urmărea să pună capăt în felul acesta speranțelor de creare a unei Serbii Mari. Această măsură avea să ducă la exacerbarea mișcării naționale sârbe care se bucura de protecția Rusiei și era de prevăzut că, în aceste condiții, se va ajunge la o confruntare între cele două imperii, căci urma să fie pus în discuție *statu-quo*ul teritorial al zonei.

În plus, la sfârșitul secolului al XIX-lea apăruse o mișcare reformatoare a Imperiului Otoman ai cărei adepți constituiseră în secret, în 1889, Partidul *Unitate și Progres*. Liderii erau cunoscuți, mai ales, sub numele de „Junii turci”. Aceștia aveau asociații și organe de presă în străinătate, în Franța, Elveția, Egipt, România și în capitalele celorlalte mari puteri, de unde își afirmau cu fermitate ideile reformiste: cereau repunerea în vigoare a Constituției din 1876, separarea puterilor în stat, garantarea drepturilor și libertăților cetățenești, dar susțineau la fel de ferm principiul integrității teritoriale a Imperiului Otoman.

Din 1906, „Junii turci” și-au transferat activitatea din străinătate pe teritoriul Imperiului Otoman în zona controlată de jandarmeria europeană, în Macedonia, unde puteau fi mult mai greu urmăriți de poliția secretă a sultanului Abdul Hamid al II-lea. Centrul mișcării fusese stabilit la Salonic, port cu trafic mare și cu numeroase consulate străine, unde se afla și sediul jandarmeriei.

Numărul adepților a crescut rapid, iar atragerea multor tineri ofițeri ai armatei – cel mai celebru va fi Mustafa Kemal, viitorul Atatürk (1881-1938) – a sporit șansele de victorie ale acestei mișcări cu caracter vădit național turc.

Încă de la negocierile cu britanicii care duseseră la celebrul acord din 31 august 1907 – demersul final care a marcat crearea alianței franco-ruso engleze, Antanta – ministrul de Externe al Rusiei, Alexandr Izvolski, afirmase că obiectivul politic prioritar al țării sale în Balcani este modificarea regimului internațional al Strâmtoarelor, pentru ca navele de război rusești să obțină dreptul de liberă trecere în Mediterana; aceasta era mai mult o modalitate de a restabili prestigiul de mare putere al Rusiei și mai puțin un obiectiv de natură militară cu consecințe concrete. Lordul Grey nu s-a opus, dar nu a făcut niciun demers în acest sens. În fond, Rusia, slăbită de pe urma războiului pierdut, nu putea întreprinde nicio acțiune agresivă. Nici Consiliul de Miniștri al Rusiei nu a susținut politica îndrăzneată cerută de Izvolski. În aceste condiții, demersul diplomatic rămânea unica modalitate de acțiune, iar situația tensionată din zonă necesita o reglementare în acest sens.

La începutul lui 1908, ministrul de Externe al Austro-Ungariei, fostul ministru plenipotențiar de la București, Alois Lexa von Aehrenthal (1854-1912), a lansat proiectul construirii unei căi ferate care pornea de la frontiera dublei monarhii și ajungea până la Salonic, trecând prin teritoriul care separa Serbia de Muntenegru, sangeacul Novi Bazar, linie menită să deschidă Vienei drumul spre Marea Egee și să-i faciliteze planurile de expansiune. În ceea ce privește aceste planuri, Aehrenthal nu împărtășea ideea unui război preventiv împotriva Italiei, idee susținută de generalul Franz Conrad von Hoetzendorf (1852-1925), din 1906 șeful Marelui Stat Major austro-ungar, în schimb aproba ideea dezmembrării Serbiei prin anexare, dar cu condiția ca o parte a acestui stat să revină Bulgariei.

În plus, încă din mai 1907, Aehrenthal propusese lui Izvolski sprijin în problema modificării regimului Strâmtoarelor, dacă Rusia va consimți ca Austro-Ungaria să anexeze *de jure* Bosnia-Herzegovina. Era evident că propunerea nu putea fi acceptată, căci anexarea ar fi compromis grav Rusia în ochii statelor balcanice, al Serbiei în primul rând, care era direct amenințată de această anexare, iar o încercare a Rusiei de a obține libera trecere a navelor ei de luptă prin Strâmtoare, fără consimțământul tuturor Marilor Puteri, ar fi dus repede la un conflict cu Poarta Otomană și cu Marea Britanie. Așa că, la propunerea lui Aehrenthal, Rusia nu a dat niciun răspuns. Dar, înțelegând amploarea planurilor Vienei, diplomația rusă a început prin a opune proiectului austriac al căii ferate din Macedonia un proiect propriu, al unei linii care să traverseze Peninsula Balcanică pornind dintr-un port de pe coasta Mării Adriatice, din Albania de azi, până la Dunăre, la Turnu Severin. De acest proiect era legat și un plan de reforme privind pacificarea Macedoniei, a cărei populație suferea de atâția ani de pe urma sângeroaselor acțiuni teroriste ale comitagiilor bulgari, antaților greci și ale bandelor sârbești.

Lordul Grey, ministrul de Externe britanic, a susținut planul de reforme al Rusiei; în acest sens s-a pus problema unei întâlniri a monarhilor celor două țări, Eduard al VII-lea și Nicolae al II-lea. Întâlnirea a avut loc la începutul lunii iunie 1908, în portul rus Reval (azi Tallin în Letonia). Regele Marii Britanii a venit însoțit de liderii militari – amiralul Fisher și generalul French – stârnindu-se de aceea suspiciune în toată Europa, legată de eventuale înțelegeri secrete ruso-britanice asupra împărțirii Imperiului Otoman.¹

¹ Gh. Zbucă, *România și războaiele balcanice 1912-1913*, Editura Albatros, București, 1999, pp. 23 și urm., Robert Mantran, *Istoria Imperiului Otoman*, Editura All, București, 2001, pp. 487 și urm.

Izvolski s-a hotărât ca la Reval să obțină deschiderea Strâmtoarelor pentru navele ruse. Partea britanică nu s-a opus. Considerând că lipsa unui refuz în această privință înseamnă o acceptare, el i-a trimis lui Aehrenthal, la 2 iulie 1908, o notă de răspuns la propunerea din mai 1907. Izvolski se exprima pentru menținerea *statu-quo*ului și sublinia că anexarea Bosniei Herzegovinei și problema Strâmtoarelor, privesc întreaga Europă, iar Rusia și Austro-Ungaria nu pot trece ele singure la revizuirea tratatului din 1878. Dar, având în vedere importanța deosebită a chestiunilor balcanice atât pentru Rusia, cât și pentru Austro-Ungaria, ministrul rus se declara pentru o discuție „în spirit amical” cu omologul său de la Viena, sugerând deci acceptarea unui compromis. Izvolski pornea de la premisa că acceptul Austro-Ungariei ar fi fost decisiv pentru realizarea obiectivului Rusiei deoarece aprobarea Franței putea fi mai ușor obținută, ca și aprobarea Germaniei care susținea politica Vienei.

Avea oare Rusia forța și prestigiul necesar pentru a impune atunci, la trei ani după înfrângerea din 1905, un compromis? În plus, o soluție de compromis cerea timp pentru obținerea consensului, or, chiar a doua zi, a venit vestea izbucnirii revoltei militare din Macedonia (17 iunie 1908). În Imperiul Otoman aveau loc revolte militare în fiecare an, numai că de data aceasta era vorba de o acțiune temeinic organizată de „Junii turci”. Aceștia, convingși fiind că la Reval se discutase împărțirea Imperiului Otoman, au hotărât să treacă la acțiune înainte ca Marile Puteri să pornească vreun demers comun. În curând, toată armata a 3-a otomană din Macedonia s-a răsculat și a cerut restaurarea Constituției din 1876. Trupele de represie, aduse din Anatolia, au refuzat să tragă asupra camarazilor lor și, în aceste condiții, sultanul Abdul Hamid al II-lea a cedat și a acceptat programul revoluționar, numindu-i în funcțiile cheie pe liderii răsculaților (24 iulie 1908).

Vestea că în Imperiul Otoman se vor introduce principiul separării puterilor în stat, drepturile și libertățile cetățenești și că vor avea loc alegeri a redeschis imediat problema orientală, fiecare țară balcanică urmărindu-și propriile interese: Grecia voia obținerea insulei Creta, Bulgaria voia independența, amândouă țările voiau Macedonia, la care aspira și Serbia și Muntenegru, iar România urmărea situația aromânilor. Nici Marile Puteri nu puteau fi indiferente, mai ales Germania care se declarase încă din septembrie 1898, cu prilejul vizitei împăratului Wilhelm al II-lea la Constantinopol și Ierusalim, o putere protectoare a Imperiului Otoman și a musulmanilor din toată lumea.

Aehrenthal s-a hotărât să treacă imediat la acțiune; la 14 iulie 1908, l-a invitat pe Izvolski la discuții care urmau să aibă loc în luna următoare. La 19 august a venit însă vestea că în Imperiul Otoman se vor organiza alegeri libere și că fiecare provincie otomană își va trimite reprezentanți în parlament. Care va fi în aceste condiții statutul Bosniei și Herzegovinei? Noul mare vizir putea cere Londrei încetarea administrației austro-ungare și restituirea provinciilor; în plus, musulmanii de acolo se puteau solidariza cu „Junii turci”. Pentru Viena, singura soluție părea grăbirea anexării acestor provincii.

La 16 septembrie 1908, Aehrenthal s-a întâlnit cu Izvolski la Castelul Buchlau din Cehia de azi.

Nu s-au consemnat procese verbale ale discuțiilor care au durat șase ore, iar mai târziu cei doi interlocutori au prezentat fiecare o versiune proprie. Cei doi au

declarat că au acceptat de principiu anexarea Bosniei și a Herzegovinei de către Austro-Ungaria și, respectiv, modificarea regimului Strâmtoarelor, admițându-se trecerea navelor de război izolate, nu a unei flote, apoi independența Bulgariei. Dar aceste schimbări trebuiau să fie sancționate prin negocieri directe cu Poarta Otomană și cu Marile Puteri, adică să fie obiectul unei conferințe europene, așa cum a precizat ulterior Izvolksi.²

De la Buchlau, Izvolksi a plecat să se întâlnească cu secretarul de Stat german Wilhelm von Schoen (1851-1933), la Berchtsgaden, apoi cu ministrul de Externe al Italiei, Tomasso Tittoni (1855-1931), la Desio, în Lombardia. Ministrul german s-a declarat de acord cu pretențiile Rusiei, dar și-a rezervat dreptul de a cere compensații pentru țara sa. Ministrul italian nu a agreat ideea anexării Bosniei și a Herzegovinei de către Austro-Ungaria, dar a acceptat cererea Rusiei privind Strâmtoarele, cu condiția ca și Rusia să consimtă la rândul ei ca Italia să anexeze o regiune din Africa de Nord, Tripolitania (în Libia de azi). Împărțirea Imperiului Otoman părea un fapt împlinit.

Aflat în tren, în apropiere de Paris, la 30 septembrie 1908, Izvolksi a fost înștiințat de Aehrenthal că la 7 octombrie Austro-Ungaria va anexa Bosnia și Herzegovina. Încă din 23 septembrie, împăratul Franz Josef îl invitase pe principele Ferdinand al Bulgariei la Viena și acolo s-a convenit, în secret, proclamarea independenței statului bulgar, simultan cu anexiunea. Acest demers a fost ulterior vehement negat de diplomația austro-ungară. Izvolksi s-a văzut pus în fața unui fapt împlinit. Pe 5 octombrie, principele Ferdinand a proclamat independența Bulgariei, la Târnovo, unde s-a încoronat ca „țar” al bulgarilor, titlu ce ofensa Rusia și nu putea fi acceptat de către nicio mare putere, iar pe 6 octombrie Austro-Ungaria a proclamat anexarea celor două provincii, dar în același timp a anunțat că-și va retrage trupele din sangeacul Novi-Bazar.

La Paris, Izvolksi a constatat că Franța nu era dispusă să sprijine revendicările Rusiei, iar la Londra, ministrului rus i s-a oferit acum un refuz categoric, pe motiv că „nu este încă momentul pentru revizuirea statutului Strâmtoarelor”, semn că prin revoluția „Junilor turci” influența Marii Britanii la Constantinopol se consolidase. Lordul Grey i-a spus lui Izvolksi că el nu se opune ideii ca navele ruse să poată trece prin Strâmtoare, dar a cerut ca acest drept să fie acordat și navelor celorlalte mari puteri.

Demersul Austro-Ungariei părea că va arunca în aer Peninsula Balcanică: la 7 octombrie, în Serbia s-a decretat mobilizarea armatei, crezându-se că Rusia va sprijini demersuri militare împotriva Austro-Ungariei. La 8 octombrie, parlamentul din Creta a votat alipirea insulei la Grecia, ceea ce firește că nu s-a putut realiza atunci din cauza opoziției Germaniei. Regimul politic al „Junilor turci” primise o grea lovitură de imagine prin pierderea simultană a trei provincii: Bosnia, Herzegovina și Bulgaria. Cu certitudine, Austro-Ungaria urmărea să-i compromită pe revoluționarii turci deoarece Imperiul Otoman modernizat nu mai putea fi o pradă ușoară pentru nimeni. Supărat mai mult pe declararea independenței³ Bulgariei, decât pe anexarea Bosniei și Herzegovinei, guvernul turc și opinia publică din

² Pe larg în *Istoria Diplomației*, sub îngrijirea lui V.P. Potemkin, București, 1948, vol. III, pp. 222-228.

³ Pe larg în *Diplomați ilustrate*, Editura Politică, București, 1986, vol. V, pp. 288-296, remarcabil tot capitolul dedicat lui Alois Lexa von Aehrenthal, elaborat de Șerban Rădulescu-Zoner.

Constantinopol au trecut la boicotarea mărfurilor Austro-Ungariei, văzută ca aliatul cel mai important al principelui Ferdinand.

Refuzat de lordul Grey, Izvolski s-a hotărât să zădărnicească demersul lui Aehrenthal sau să obțină compensații în favoarea Serbiei. Soluția prezentată lui Grey, care a dezaprobat procedeul Austro-Ungariei, la fel ca și regele Eduard al VII-lea de altfel, a fost aceea a convocării unei conferințe europene a tuturor semnatarilor tratatului de la Berlin. Ministrul britanic a acceptat ideea, știind că poate repeta victoria diplomatică pe care o obținuse în aprilie 1906 la Algeciras – precizarea statutului Marocului – asupra Germaniei și Austro-Ungariei. Izvolski nu a negat că îi dăduse lui Aehrenthal consimțământul la anexiune, dar a afirmat că acest act era condiționat de convocarea prealabilă a unei conferințe europene. Izvolski elaborase deja și programul conferinței; este interesant de menționat că statutul Strâmtorilor nici măcar nu era amintit în acest program.

La Constantinopol, s-a protestat solemn împotriva anexiunii; la acest demers s-au alăturat notele de protest din Grecia, Muntenegru și, mai ales, Serbia, care a cerut ripostă armată. Guvernul liberal al României, care salutase cu simpatie instaurarea regimului „junilor turci” și independența Bulgariei, a declarat prin vocea lui Ion I.C. Brătianu că „anexarea Bosniei și Herzegovinei nu jignește niciunul dintre interesele regatului”, deoarece România „nu este un stat balcanic, nici geograficește, nici politicește”, cerând doar respectarea *statu-quo*ului stabilit la 1878.⁴

Regele Carol I i-a declarat ministrului plenipotențiar austro-ungar Schönburg: „În ceea ce privește atitudinea guvernului român M.S. mi-a dat asigurări că nici prin gând nu-i trece să-și mobilizeze armata. Mobilizarea de probă efectuată de Divizia a III-a, în scop de manevră, fusese hotărâtă cu mult timp înainte [de evenimentele din 5 octombrie]. Chiar în cazul foarte puțin probabil al unui război, România va privi cu calm și va sta în așteptare. A trimis deja felicitările sale la Sofia și a transmis celor de acolo că de pe acum ar recunoaște independența proclamată a Bulgariei, dar că nu vrea să o ia astfel înaintea hotărârilor Marilor Puteri.”⁵

Numai că guvernul nu va putea împiedica izbucnirea indignării publice față de modul în care erau asupriți românii din Austro-Ungaria, indignare manifestată în presă și în întrunirile publice ale Ligii Culturale, dominate de oratori ca Nicolae Iorga și Petre Grădișteanu. Ulterior, la începutul sesiunii parlamentare, cinci membri ai majorității liberale au atacat în discursuri vehemente monarhia habsburgică, cerând o reorientare a politicii externe românești.⁶

La 14/27 octombrie 1908 a avut loc la București o mare întrunire de solidarizare cu Serbia, țara care a refuzat să recunoască anexarea Bosniei și Herzegovinei de către Austro-Ungaria, și s-a protestat împotriva noilor „legi școlare” care se votaseră în parlamentul de la Budapesta *cu un an și jumătate în urmă* (1 aprilie și 9 mai 1907) care prin standardele înalte impuse școlilor și prin impunerea limbii maghiare, începând cu grădinițele de copii, urmăreau deznaționalizarea românilor, sârbilor și slovacilor din Ungaria.⁷

⁴ Ion Mamina, Ion Bulei, *Guverne și guvernanți 1866-1916*, Editura Silex, București, 1994, p. 127.

⁵ Doc. nr. 1 din [25 septembrie] 8 octombrie 1908.

⁶ Ibidem.

⁷ *Istoria politicii externe românești în date*, București, Editura Enciclopedică, p. 205.

La protestele formulate de reprezentantul diplomatic al Vienei, suveranul României răspunde la început pe un ton împăciuitoar:

„Regele a ținut să remarce că pe lista oratorilor la asemenea mitinguri cu siguranță că n-am găsit *niciun singur nume răsunător*, lucru pe care a trebuit într-adevăr să-l confirm. În afară de două excepții – Petre Grădișteanu și Nicolae Iorga – nu există absolut nimeni demn de luat în seamă. M.S. a spus că cel dintâi este un alcoolic, iar despre cel de-al doilea a spus că atitudinea sa nu poate fi decât de tot râsul...

Ar fi o mare greșeală ca împotriva unora ca Iorga să acționezi pe cale oficială, a spus mai departe regele; asta n-ar fi altceva decât să-i faci un serviciu atât lui, cât și adeptilor săi naționaliști pentru care regele a folosit o expresie lapidară *des mauvais drôles*”.⁸

Spre sfârșitul anului 1908, regele Carol I ripostează la protestele diplomatice ale Vienei față de mitingurile organizate la București și în provincie împotriva dublei monarhii, referindu-se și el la precizările restrictive din legislația electorală maghiară din 1905 și la acțiunile agresive de deznaționalizare întreprinse de mai multă vreme de către guvernul de la Budapesta:

„A desemnat ca motiv principal al stării de spirit de aici, ostilă nouă, reforma electorală maghiară. Și pe aici s-a răspândit părerea, chiar și printre țărani, că guvernul ungar urmărește traducerea cărților bisericești în limba maghiară, de aici lozinca atât de periculoasă că nici măcar să te rogi în limba ta n-o să se mai poată. În ultima vreme au pătruns în România cele mai grave acuzații [la adresa guvernului ungar]”.⁹

În fața amenințării sârbe, Austro-Ungaria și-a pregătit trupele de luptă. La 4 ianuarie 1909, generalul Conrad von Hoetzendorf i-a spus lui Aehrenthal că acest „conflict cu Serbia trebuie rezolvat cu armele. Rusia și Italia vor fi în stare abia peste 2 sau 4 ani să vină în ajutorul sârbilor. Trebuie să evităm cu orice preț să fim implicați într-un război cu Rusia, cu Italia și în Balcani în același timp”, ceea ce ministrul de Externe părea să admită.

Dar, la 17 ianuarie 1909, Aehrenthal și-a schimbat părerea, declarând că o încorporare a Serbiei este irealizabilă și că țelul politicii lui este numai asigurarea anexării Bosniei și Herțegovinei. Aceasta era expresia temerilor cercurilor maghiare care nu voiau să sporească elementul slav din monarhia austro-ungară. Conrad von Hoetzendorf a dezaprobat această atitudine, afirmând că nu poate fi vorba de nicio asigurare câtă vreme Serbia se consideră Piemontul balcanic în jurul căreia se vor uni cândva toți slavii din peninsulă. Până în iulie 1914 se apreciază că generalul ar fi cerut de 25 de ori declanșarea unui război preventiv împotriva Serbiei.¹⁰

În lunile ianuarie-martie 1909 a avut loc un schimb de scrisori între șefii marilor state majore austro-ungar și german. În aceste scrisori tratatul austro-german din 1879 a căpătat o interpretare nouă, respinsă odinioară cu hotărâre de Bismarck.

⁸ Doc. nr. 2 din [6] 19 noiembrie 1908.

⁹ Doc. nr. 5 din [4] 17 decembrie 1908.

¹⁰ Vezi pe larg în Strachan, Hew, *The First World War: Volume 1: To Arms*. Oxford, 2001, pp. 76-78.

Cu consimțământul cancelarului Bülow, generalul german Helmuth von Moltke (1848-1916), nepotul feldmareșalului de la 1870, a promis Austro-Ungariei că va socoti drept *casus foederis* chiar și un conflict austro-rus neprovocat de o agresiune directă a Rusiei împotriva Austro-Ungariei, ci numai de o intervenție a Rusiei în complicațiile austro-sârbe: „Trebuie să se țină seama de faptul că va veni un moment când răbdarea îndelungată a dublei monarhii față de provocările sârbe va ajunge la capăt. Atunci nu-i va mai rămâne altceva decât invadarea Serbiei. Cred că numai o asemenea invadare ar putea provoca o luare de atitudine activă din partea Rusiei. Acest fapt va avea pentru Germania semnificația de *casus foederis*”.

În aceeași scrisoare, generalul Moltke prevedea intervenția aproape inevitabilă a Franței în războiul Germaniei și Austro-Ungariei împotriva Rusiei. În corespondența celor doi generali s-a schițat un plan strategic de ansamblu împotriva Franței, Rusiei și Serbiei, elaborându-se variante în funcție de eventuala atitudine a Italiei, dându-se acestui schimb de scrisori semnificația unei convenții militare. Suveranii celor două mari puteri și liderii lor politici, cancelarul Bülow și ministrul de Externe Aehrenthal, au aprobat toate condițiile expuse în scrisorile celor doi șefi de state majore, recunoscând astfel primatul generalilor asupra diplomaților.

În aceste condiții, la 20 februarie 1909, Aehrenthal l-a informat pe Bülow că mobilizarea și declanșarea operațiunilor militare sunt preconizate pentru mijlocul lunii martie. Serbia va primi somație să recunoască anexarea și să renunțe la compensații. Dacă Serbia nu va da curs acestor revendicări, Viena îi va adresa un ultimatum și dacă nici acesta nu va fi acceptat ad litteram, va urma războiul. Același scenariu se va aplica în iulie 1914. Încunoștiințat, kaiserul Wilhelm al II-lea a aprobat cu entuziasm planul lui Aehrenthal. Acesta din urmă menționase totuși că Berlinul ar putea exercita o influență covârșitoare asupra Sankt Petersburgului determinându-l să renunțe la susținerea Belgradului.

Soluția crizei a venit însă pe cale diplomatică. Curtea de la Viena a știut să exploateze slăbiciunile regimului revoluționar de la Constantinopol și divergențele dintre Imperiul Otoman și statele balcanice Bulgaria și Grecia. La 14 februarie 1909 un nou mare vizir, Hlimi Pașa, a preluat conducerea. Sub presiunea Germaniei, dar și a elementelor contrarevoluționare sprijinite în secret de sultan, Poarta Otomană a acceptat o soluție negociată a crizei. La 26 februarie 1909, s-a semnat un acord între Constantinopol și Viena prin care Poarta Otomană accepta o despăgubire de 25 milioane lire turcești (2,5 milioane lire sterline, prețul unei nave de luptă de mari dimensiuni) în schimbul recunoașterii anexării. În felul acesta acordul făcea inutilă convocarea unei conferințe europene. Puterile Centrale câștigaseră în acest conflict și puteau afirma acum că pretențiile Serbiei amenință pacea Europei, dacă Rusia continua să susțină Belgradul.

În cadrul aceluiași negocieri, otomanii au cerut 125 milioane de franci pentru a recunoaște independența Bulgariei; guvernul de la Sofia a oferit doar 82 de milioane. Poarta Otomană nu a acceptat să scadă nimic din sumă și atunci a intervenit Izvolski pentru a împiedica o alianță pe baze financiare între Sofia și Viena. Ministrul rus s-a oferit să scadă cele 125 de milioane din despăgubirea de război pe care Imperiul Otoman o mai datora Rusiei de la 1878, urmând ca în decurs de 50 de ani Bulgaria să returneze Sankt Petersburgului suma de 82 milioane. La 3 martie 1909 s-a

semnat protocolul ruso-turc, iar la 6 aprilie s-a semnat și un protocol bulgaro-otoman prin care Poarta recunoștea „noua situație politică din Bulgaria”. Regele Ferdinand (își spunea de fapt țar al Bulgariei, titlu care nu putea fi recunoscut de Rusia) obținuse victoria vieții sale: două puteri antagoniste îl sprijiniseră pentru obținerea independenței bulgare: Austro-Ungaria pe plan politic și Rusia pe plan financiar, fără ca suveranul bulgar să-și asume obligații ferme față de vreuna dintre ele ! Monarhul Bulgariei a și fost numit ulterior Foxy-Ferdinand sau „vulpea Balcanilor”. La scurtă vreme, toate puterile europene și vecinii, inclusiv România, au recunoscut independența Bulgariei.¹¹

Când pericolul de război devine amenințător, iar susținerea de care se bucură Bulgaria în Austro-Ungaria face să se întrezărească posibilitatea unei extinderi a celei dintâi în Macedonia, regele Carol I reafirmă principiul de bază al politicii externe românești:

„România n-ar putea rămâne indiferentă față de o extindere a Bulgariei în Macedonia. Pentru această ultimă eventualitate există două posibilități care trebuie avute în vedere dacă izbucnește un război turco-bulgar: o discuție prietenească cu Bulgaria, dar și desfășurarea unui corp de observație în Dobrogea”.¹²

Câteva săptămâni mai târziu, regele își manifestă în fața diplomatului Vienei suspiciunea față de eventuale acțiuni agresive ale Bulgariei îndreptate împotriva României :

„Regele, care până acum a abordat numai prin aluzii tema prieteniei noastre cu Bulgaria, mi-a spus, la una dintre ultimele mele audiențe (vezi telegrama mea nr. 47 din 23 februarie), citez: «Contele Thurn se comportă foarte rezervat la Sofia, în schimb atașatul dvs. militar de acolo a fost văzut foarte des la Ministerul de Război Bulgar. Dvs. nu știți chiar nimic despre convenții militare cu Bulgaria, la nivelul marilor state majore ? Credeți că atașatul militar al dvs. de aici are cunoștință despre conținutul acestor convenții ?» La ultima audiență i-am citit regelui depeșa strict confidențială destinată Majestății Sale din 14 februarie a.c. nr. 604 și am sperat că în felul acesta suveranul se va mai liniști într-o anumită măsură. Numai că, așa cum am precizat deja, n-a fost cazul. Când am ajuns la pasajul de la sfârșitul penultimului alineat, unde se spune că «suntem dispuși ca la nevoie să promovăm cât putem o înțelegere româno-bulgară», regele a spus cam tăios: «Lucrul acesta l-am putea lămuri noi înșine direct cu cei de la Sofia.» Se pare, așadar, că această idee nefericită cu anexarea [Bosniei-Herzegovina] și cu tot ce ține de ea nu poate fi scoasă din capul regelui (vezi telegrama mea nr. 37 din 24 iunie 1908). Mijloacele de calmare întrebuintate până acum (asigurarea atitudinii noastre prietenoase etc.) nu sunt suficiente pentru rege.”¹³

Suspiciunea pare să se atenueze pentru că regele acceptă explicațiile, nu prea convingătoare, oferite de Aehrenthal despre faptul că nu ar fi existat niciun acord de acțiune între Viena și Sofia pe 5 octombrie 1908. Regele zâmbește atunci când

¹¹ Daniela Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și Primul Război Mondial (1878-1914)*, Editura Paideia, București, 2003, p. 232.

¹² Doc. nr. 15 din [26 ianuarie] 8 februarie 1909.

¹³ Doc. nr. 18 din [19 februarie] 4 martie 1909.

aude, rostit de către Schönburg, cuvântul „neîncredere” pentru a defini relațiile Bucureștiului cu Viena și se justifică: „ei, n-am considerat lucrurile chiar așa de grave”¹⁴, dar fisura produsă va rămâne căci motivele de neîncredere dintre cele două țări erau mult mai vechi.

„Trecând la politica [externă a] României, M.S. a menționat faptul că țara sa este chemată să contribuie la consolidarea situației din Balcani. «Avem aici o poziție expusă, dar ne străduim să ne îndeplinim misiunea.» În acest sens regele a spus că în toamna anului trecut el și-a făcut datoria și a adăugat, în mod strict confidențial, că o dată chiar l-a convocat pe ministrul plenipotențiar al Serbiei și i-a comunicat că el, regele, știe din sursă absolut sigură că Serbia nu se poate baza pe Rusia și nu poate conta câtuși de puțin pe un sprijin efectiv din partea rușilor, motiv pentru care el, regele, îndeamnă Serbia la moderație și luciditate...”¹⁵

Când prind contur zvonurile legate de formarea unei Ligi Balcanice îndreptate împotriva Imperiului Otoman, regele refuză pur și simplu să le dea crezare, bazându-se pe faptul că din cauza Macedoniei, contradicțiile dintre statele balcanice păreau ireconciliabile:

„Povestea cu Liga Balcanică este pur și simplu de tot râsul. Niciodată nu se vor putea înțelege Serbia cu Bulgaria. Ce ar mai rămâne ? Grecia, astăzi o nonvaloare, și Muntenegru ! !”¹⁶

În ceea ce privește propunerile Porții Otomane de încheiere a unei alianțe între Imperiul Otoman și România, regele le respinge considerând că cei de la Constantinopol nu sunt în stare să păstreze un secret, și pentru că, așa cum îl înștiințase reprezentantul său de la Berlin, nimic nu amenință pacea Europei, și, în fine, „în caz că *statu-quo*ul va fi amenințat, România va pune totul în mișcare pentru a-și rosti cuvântul.”¹⁷

Un interes deosebit prezintă următorul document în care regele critică sever politica externă rusă dusă de ministrul Izvolski și afirmă că la nevoie ar preciza rușilor că: „Noi [România] nu aparținem Balcanilor nici din punct de vedere etnografic, nici geografic, nici în alt fel. *Il y a la une ligne de demarcation très distincte*”.¹⁸ Interesante sunt și considerațiile regelui despre personalitatea și influența politică „ocultă” ale defunctului Eugeniu Carada, guvernatorul Băncii Naționale, confirmând ceea ce se știa deja din memoriile lui C. Bacalbașa, de pildă.¹⁹

Anii 1909-1910 au adus o serie de schimbări în funcțiile de conducere a politicii externe germane și rusești. La 26 iunie 1909, cancelarul Bernhard von Bülow, cunoscut în epocă drept un mare apărător al păcii – în realitate deviza sa era *Maul halten und Schiffe bauen !* (să ne ținem gura și să construim nave !) – ajuns de mai multă vreme în dizgrația împăratului Wilhelm al II-lea, și-a oferit demisia la 26 iunie, iar la 14 iulie s-a anunțat înlocuirea sa cu Theobald von Bethmann Hollweg; ministru de Externe a devenit cel care fusese până de curând (1899-1908) ministrul plenipotențiar de

¹⁴ Doc. nr. 22 din [6] 19 martie 1909.

¹⁵ Doc. nr. 31 din [2] 15 august 1909.

¹⁶ Doc. nr. 38 din [5] 18 decembrie 1909.

¹⁷ Doc. nr. 40 din [9] 22 martie 1910.

¹⁸ Doc. nr. 41 din [18] 31 martie 1910.

¹⁹ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, Editura Albatros, București, 2007, vol. III, p. 290.

la București, Alfred von Kiderlen-Waechter (1852-1912), cu care regele Carol I se afla în relații de prietenie. La 27 septembrie 1910, Aleksandr Izvolski, care eșuase în criza bosniacă, a fost înlocuit din fruntea Ministerului de Externe Rus cu Serghei Dimitrievici Sazonov (1860-1919), o rudă, se pare, a prim-ministrului Stolâpin. Pacea părea asigurată pentru câțiva ani, așa că regele Carol I sublinia dorința sa ca România să se afle în bună înțelegere cu Austro-Ungaria, prin realizarea unei înțelegeri durabile între liderii unguri și românii transilvăneni, în condițiile în care expansiunea Rusiei în Balcani putea să întârzie pe multă vreme:

„Mai întâi, M.S. a discutat pe larg rezultatele alegerilor din Ungaria și părea să fie foarte bine documentat în această privință. Regele s-a exprimat cu vădită satisfacție despre punctul de vedere adoptat de guvernul regal maghiar în chestiunea naționalităților și a subliniat importanța cuvântării ținute pe această temă de contele Tisza Istvan. M.S. speră că înțelepciunea de om de stat a contelui Khuen va reuși să pună bazele unei înțelegeri de durată cu românii din Ungaria. «Nici nu vă vine să credeți – a mai adăugat suveranul zâmbind – cât de fericiți am fi noi aici dacă maghiarii și românii ar putea să trăiască în pace unii cu alții acolo». M.S. susține însă că guvernul maghiar nu ar trebui să negocieze exclusiv doar cu înaltul cler românesc, ci și alte personalități politice marcante din Partidul Național, precum dl Theodor Mihaly etc. ar trebui implicate în discuții și dezbateri.

Pe urmă, suveranul a vorbit despre tema sa favorită: pericolul slav. Regele susține că ar fi și în interesul maghiarilor ca împreună cu românii să ridice un zid de apărare împotriva valului slav. «Scrieți guvernului dvs. la Budapesta – a mai adăugat M.S. – să privească harta de la ultimul congres [pan]slav de la Sofia și atunci se va recunoaște și la dvs. că adevăratul pericol pentru Ungaria nu rezidă în chestiunea românească, ci mai curând în chestiunea slavă. Am făcut ca această hartă să-i parvină dlui Kiderlen-Waechter, chiar înainte de plecarea sa; presupun că o cunoaște și contele Aehrenthal.»²⁰

În condițiile în care Bulgaria își formulează tot mai agresiv dorința de expansiune în Macedonia, pentru Imperiul Otoman soluția de contracarare a bulgarilor ar fi fost realizarea unei alianțe cu România, la care însă nu s-a ajuns niciodată. Regele Carol I profită însă de prezența marelui vizir, Hakki Pașa, la Sinaia, ca să-i reitereze obiectivul primordial, laitmotivul politicii externe românești: obținerea de compensații teritoriale (de la Bulgaria) în caz că se va ajunge la schimbări de statut teritorial în Balcani:

„Marele vizir a relatat cu vizibilă satisfacție șederea sa la Sinaia și discuția cu regele Carol I. Hakki Pașa a precizat că în cursul convorbirii s-a constatat identitatea de interese dintre România și Turcia în privința menținerii *statu-quo*ului din Balcani. Regele Carol I i-a explicat foarte clar concepția românească, așa cum o cunoaștem și noi, că nu se va accepta vreo modificare teritorială în Balcani, fără consimțământul regelui și fără să se țină seama de interesele României. În privința aceasta, regele a declarat că pentru a da mai multă greutate acestui punct de vedere și pentru a sublinia seriozitatea acestei decizii a trecut la sporirea contingentului de trupe din Dobrogea până la nivelul unui corp de armată.»²¹

²⁰ Doc. nr. 64 din [25 iulie] 7 august 1910.

²¹ Doc. nr. 71 din 29 august 1910.